

FÜLÖP DOROTTYA

Ha az író verset ír: vázlat Jókai költői gyakorlatáról¹

„A költő olyan író, aki verset ír.
Az író olyan író, aki prózát ír.
Az író olyan költő, aki prózát költ.
A költő olyan költő, aki verset költ.”

(KEMÉNY ISTVÁN)

ÁR JÓKAIT ELSŐSORBAN prózaíróként tartják számon, impozáns életműve mindhárom műnemet felöleli. Míg a 19. századi olvasónak természetes volt, hogy Jókai drámaíróként és költőként egyaránt aktívan jelen van az irodalmi életben, életművének ezen területei a halála után fokozatosan háttérbe szorultak az esztétikailag jóval kifinomultabb regény- és novellairodalma mellett. A folyamat természetesen nem egyedülálló jelenség, hiszen Jókai számos kortársa szintén több műnemmél és műfajjal kísérletezett pályája során, és értelmezőik mindmáig jellemzően egy-egy műnem domináns hatása alatt közelítenek műveikhez. Az író pályakezdésében jelentős szerepet betöltő Vörösmarty Mihály például novellairással kísérletezett az 1820–30-as években,² de Jókai barátja, Petőfi Sándor is írt novellákat, valamint egy regényt az 1840-es években,³ míg Mikszáth Kálmán gyerekkorától kezdve prózaírói tevékenységével párhuzamosan verseket is írt,⁴ amely szövegeket rendszerint az életmű sajátos zárványaként, bizonyos értelemben „kuriózumként” kezelt az értelmezői ha-

¹ A tanulmány az OTKA K 146519 *Jókai Mór Összes Művei kritikai kiadásának bicentenáriumi munkálatai* című projekt kereteiben készült. Projektvezető: Hansági Ágnes.

² VÖRÖSMARTY Mihály: Beszélyek és regék – Ezeregyéjszaka 1. füzet. S. a. r. Solt Andor. Bp., 1974. 13. (Vörösmarty Mihály Összes Művei, 13.)

³ PETŐFI Sándor: Összes prózai írása és levelezése. S. a. r. Szalisznyó Lilla – Zentai Mária. Bp., 2022. 7–136. (Osiris Klasszikusok)

⁴ SUHAI Pál: Mikszáth Kálmán versei = Palócföld 63 (2017) 1. sz. 29–56.

gyomány.⁵ Ezek a megközelítések tulajdonképpen hosszú időn át arra szolgáltak, hogy a művek műnemek szerinti distinkatív szembeállításával óhatatlanul és szükségképpen illusztrálják, hogy az adott szerzőt miért éppen költőként vagy íróként tartja számon a kulturális emlékezet, és csak az utóbbi évtizedekben születtek olyan kísérletek, amelyek a szövegeket önálló, poétikai téttel rendelkező alkotásként, egyúttal az életmű szerves részeként fogták fel.⁶

Csakhogymíg például Vörösmartynál és Petőfinél a prózai művek számszerűleg is eltörpülnek a költői darabok mellett (az előbbinek mindössze hat, az utóbbinak öt befejezett novellája maradt fenn), s így a szövegek kritikai igényű vagy szakirodalmi feldolgozása megvalósulhatott, a Jókai-filológia jóval nehezebb helyzetben van, hiszen Jókai esetén a versírás állandó gyakorlat volt élete során, amely több mint félezer hátrahagyott költeményt eredményezett: a költészetet tehát nem kísérletként fogta fel, hanem egy sajátos megnyilatkozási formaként, amelynek a relevanciája sosem szűnt meg számára. Az igen csak terjedelmes szövegkorpusz mindmáig az életmű legfeltáratlanabb területének tekinthető, hiszen míg a kisprózai alkotások, drámák, cikkek vagy levelek esetén már elkészült néhány kötet a kritikai kiadássorozatból, a költemények esetén még a szisztematikus anyaggyűjtés sem történt meg, ily módon a 19. századi magyar irodalom legtermékenyebb alkotója esetén az életmű jelentékeny része tulajdonképpen filológiaiag láthatatlan maradt.

Az elhanyagoltságban természetesen szerepet játszott a versek alacsony esztétikai minősége. Az utóbbi években jelentősen megváltozott szakirodalmi környezet azonban megteremtette azt az értelmezési keretet, amely a Jókai-versek szempontjából igen hatékonynak bizonyul: fellendültek azok a kutatások, amelyek nem esztétikai szempontból, hanem a szövegek társadalmi használatának módja felől közelítenek a művekhez, s ezzel tulajdonképpen a 19. századi irodalom működésének korábban nem észlelt módusait és mikro-

⁵ Néhány jellemző példa Vörösmarty kapcsán: RADNAI Oszkár: Vörösmarty mint prózaíró: Vörösmarty elbeszélései. = Néptanítók Lapja 42 (1909) 32. sz. 22–23.; GALAMB Sándor: Vörösmarty novellái. = Irodalomtörténeti Közlemények 25 (1915) 2. sz. 173–189.; JUHÁSZ JUHÁSZ Géza: Vörösmarty novellái. = Irodalomtörténet 39 (1951) 2. sz. 175–185.

⁶ SZILÁGYI Márton: A bosszú műve: *A hóhér kötele*. = Uő: A magyar romantika ikerCsillagai: Jókai Mór és Petőfi Sándor. Bp., 2021 85–109. (Osiris Irodalomtörténet); BALOGH Piroska: Álomelmélet és esztétikai innováció Vörösmarty Mihály elbeszéléseiben. = „Hamvába mint száll a roppant világ”: Tanulmányok Vörösmarty Mihályról. Szerk.: Szilágyi Márton – Fülöp Dorotty. Budapest, 2024. 175–192. – Lásd még további példaként a prózaíró Madách kapcsán: BÉRES Norbert: Nőreprezentációk Madách Imre elbeszéléseiben. = Alföld 74 (2023) 9. sz. 68–89.

történeti tétjeit teszik látványossá.⁷ Ezen vizsgálatok más megvilágításba helyezik azokat a kérdéseket, hogy az egyes írók hogyan érzékelik saját szövegeik közegét és létmódját, valamint miként igazodnak – vagy éppen térnek el – az irodalmi hagyománytól. Jókai esetében mindez különösen lényeges lehet, hiszen költői művei közt nagy arányban fordulnak elő aktuálpolitikai és alkalmi darabok, amelyek értelmezéséhez aligha bizonyul elégségesnek egy kizárólag esztétikai szempontú megközelítés. Párhuzamként érdemes kiemelni, hogy a viktoriánus kor kiváló írója, Charles Dickens – aki Jókaira is hatást gyakorolt⁸ – életművében szintén helyet kapott az alkalmi költészet művelése – több verset írt hölgyismerőseinek emlékkönyveibe, de epitáfiumokat is szerzett –, amelyek a nagyközönség előtt kevésbé ismertek, ugyanakkor sajátos megvilágításban képesek feltüntetni az alapvetően prózaíróként számontartott szerző munkásságát.⁹ Jókai esetén az anyag csekély feldolgozottsági mértéke egyelőre nem tesz lehetővé egy olyan árnyalt vizsgálatot, amely versírói gyakorlatával méltóképpen számot vethetne, ugyanakkor költői pályájának vázlatos áttekintése talán mégsem hiábavaló, hiszen alkotói útjának több olyan kulcsmozzanata is költeményekhez köthető, amelyek azt mutatják, hogy a biográfiákban és monográfiákban rendszerint mellőzött költészet számára jelentősebb volt annál, mint ahogy azt a recepciótörténet láttatja.

Jókai irodalmi pályája tulajdonképpen versekkel indult: fennmaradt két hétéves korában írt költeményének kézírata, amelyek közül az egyiket édesapja, a másikat pedig tanítója névnapja alkalmából írta.¹⁰ *A látható Isten* című visszaemlékezésében ugyancsak ezidőtájtára – hatéves korára – helyezi legelső

⁷ Lásd például az alábbi úttörő köteteket: SZILÁGYI Márton: Lisznayai Kálmán: Egy 19. századi írói életpálya társadalomtörténeti tanulságai. Bp., 2001. (Irodalomtörténeti füzetek); Uő.: A költő mint társadalmi jelenség: Csokonai Vitéz pályafutásának mikrotörténeti dimenziói. Bp., 2014. (Ligatura); VADERNA Gábor: A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben. Bp., 2017.; SZILÁGYI Márton: Az íróvá válás mikrotörténete a 19. század első felében: Lisznayai Kálmán és az „irodalmi gépezet”. Bp., 2021. (Vitae, 3.)

⁸ Jókai karácsonyi novelláinak apropóján erről lásd: HERMANN Zoltán: Jókai karácsonyi novellái. = A kispróza nagymestere: Tanulmányok Jókai Mór novellisztikájáról. Szerk.: Hansági Ágnes – Hermann Zoltán. Balatonfüred, 2018. 184–192. (Tempevölgy Könyvek, 25.); Jókai egyik kései időskori szerelmes versének versóján egy tizenhárom tételes lista olvasható Dickens műveiről: JÓKAI Mór: Versei Nagy Bellához. S. a. r. Fülöp Dorottya. Bp., 2025. 335. (ReTextum, 15.)

⁹ <https://dickenssearch.com/verse> (utolsó megtekintés: 2025. augusztus 4.). Dickens költészetéről lásd még: Lydia CRAIG: Dickens as a poet. = The Verse of Charles Dickens. S. a. r. Lydia Craig – Emily Middleton. Edinburgh, 2025. [oldalszám nélkül]; Arthur A. ADRIAN: Charles Dickens as Verse Editor. = Modern Philology 58 (1960) no. 2. 99–107.

¹⁰ JÓKAI Mór: [Tartsd meg jó Atyámat Isten...], [Éltesd Uram Tanítomat...]. PIM Kt, V.2818/1–2.

művészi kísérletét, egy „piktúrát”, amely „egy farkas volt s alá ez a, történetesen alkaikus, vers volt írva: »búsulást hallata bokrokban egy farkas«.”¹¹ Első publikációi ugyancsak versek voltak: mindössze kilencéves volt, amikor Tóth Lőrinc közbenjárása révén két írása megjelent nyomtatásban a *Társalkodóban* és a *Regélő Pesti Divatlapban* — az előbbiben egy komáromi tébolyodottról írt,¹² az utóbbiban egy populáris formát használt, a rejtvények egy sajátos típusát, a csere-rejtvényt.¹³ Az, hogy Jókai már kilencévesen nevének feltüntetésével — voltaképp csodagyerekként — szerepelt a sajtóban, tehetsége mellett a Jókay család literátus érdeklődéséről is árulkodik. Az író édesapja, Jókay József nem csak olvasó ember volt: színikritikát írt a *Tudományos Gyűjtemény* számára,¹⁴ valamint Csokonai-másolóként és -illusztrátorként is számontartották.¹⁵ A tény, hogy Jókai gyerekkorában két folyóiratban is verset közölhetett, jól mutatja, hogy édesapja fontosnak tartotta fia értelmiségi nevelését és támogatta alkotói ambícióit.¹⁶ Ugyancsak erről árulkodik Jókai egy kései visszaemlékezése is, amelyben feleleveníti, hogy egy korai művészi kísérletét — amely „egy szörnyeteg vers mellékletében a hirhedett Rőth-féle család gyilkosának arczképe volt” — az édesapja „dicsekedve mutogatta azt az ismerőseinek” és sokáig a bibliájában őrizte.¹⁷

Jókai tizenhét éves korában írta első drámáját, *A zsidó fiút*, amellyel dícséretben részesült az 1843. évi akadémiai pályázaton. Később ezen eredményt jelölte meg alkotói pályájának kezdőpontjaként — ötvenéves jubileumát is ehhez igazította —, ez lévén az első rangos megmérettetés, amely során egy alkotása „egy komoly kritika által figyelemreméltónak ítéltetett, a kiskorúság enyhítő körülményének tekintetbevételével nélkül.”¹⁸ Mivel az anonim pályázat szabályai szerint csak az első két helyezést elérő pályázó nevét hozták nyilvánosságra, és Jókai számára kiemelten fontos volt az eredmény, egy versközlés

¹¹ JÓKAI Mór: A látható Isten. = Uő.: Önmagáról (Önéletrajz és egyéb emlékezések). Bev. Beöthy Zsolt. Bp., 1904. 351.

¹² JÓKAY N. [JÓKAI Mór]: [Révkomáromban egy szegény tébolyodottra...] = *Társalkodó* 3 (1834) 57. sz. (július 16.) 228.

¹³ JÓKAY Mór: Csere-rejtvény. = *Regélő* 2 (1834) 70. sz. (augusztus 31.) 568.

¹⁴ ÁSVAY JÓKAY József: Jelenségek. = *Tudományos Gyűjtemény* 3 (1819) 12. sz. 122–123.

¹⁵ VARGHA Balázs: Jókay József illusztrált másolata Csokonai két színdarabjáról. = *Irodalomtörténeti Közlemények* 59 (1955) 4. sz. 428–435.

¹⁶ A két vers részletes elemzését lásd: FÜLÖP Dorottya: Jókai Mór első, folyóiratban közölt versei. = *Irodalomismeret* 31 (2021) 1. sz. 90–98.

¹⁷ JÓKAI Mór: A látható Isten. = Uő.: Önmagáról (Önéletrajz és egyéb emlékezések). Bev. Beöthy Zsolt. Bp., 1904. 351.

¹⁸ JÓKAI Mór: Mire vénülünk meg? = Uő.: Az én életem regénye. Bp., 1912. 309.

révén felfedte szerzőségét: a *Pesti Divatlapban* *Románcz* cím alatt Jókay Mór névaláírással és „A zsidó fiú» című drámából» megjegyzéssel közölte a dráma III. felvonásának 4. jelenetében szereplő betétdalt, egyértelműen a nevéhez kapcsolva a dicséretben részesült darabot.¹⁹ (Tulajdonképpen már e korai versközlés egy olyan eljárásra irányítja a figyelmet, amely a teljes költői életmű szempontjából releváns marad, a nevekkal és álnevekkel való játék, a szerzőség elrejtésének és felfedésének többletjelentést hordozó gesztusai révén.) Ezt követően – minden bizonnyal a lapnál szerkesztőként dolgozó Petőfi Sándor közreműködésével – ugyancsak a *Pesti Divatlapban* közölte újabb verseit (*Az arany és az ember*, *Hármas kín*), több novelláját, melyek közül *A Nepean-sziget* nagy figyelmet keltett, valamint *Hétköznapiok* című első regényének mutatványait.

1847 júniusától 1848 végéig Jókai az *Életképeket* szerkesztette – mindössze huszonkét évesen ekkor ő volt a legfiatalabb szerkesztő Pesten. A lapban számos szöveget közölt, némelyiket álneven, melyek közül nemrégiben Szilágyi Mártonnak sikerült Jókai-műként azonosítania egy Aggteleki néven jegyzett, négyrészes lírai kompozíciót, amely a kor ismert szopránjához, Hollósy Kornéliához íródott.²⁰ Az 1847-ben megjelent *Viszhang szavai* című mű²¹ azonosítása – azon túl, hogy a Jókai-szövegkorpusz határainak illékonyásával szembesít – egyúttal azt is látványossá teszi, hogy a Nagy Bellához írt időskori szerelmi versciklusnak vannak előzményei az életműben, méghozzá éppen egy színésznőhöz írt korai alkotás révén. Ennek a korábban figyelmen kívül hagyott összefüggésnek még akkor is van jelentősége, ha a Hollósy-t dicsőítő költemény egykorúan más tétellel rendelkezett, és a Schodelné Klein Rozáliával folytatott művészi rivalizálás kontextusában a fiatal Hollósy melletti állásfoglalásként (is) értelmeződött.²² Míg azonban e korai ciklus esetén Jókai megőrizte anonimitását, 1848 novemberében névvel jegyzett egy Habsburgokat erősen bíráló, *Pán Jellasicz* című humoros hőskölteményt, amely Jellačić és Zsófia főherceg-

¹⁹ A versközlést lásd JÓKAY Mór: *Románcz: A „zsidó fiú» című drámából.* = *Pesti Divatlap* 3 (1844) 5. sz. (nyárutó 1. hetében) 146. – A szituáció elemzését lásd: FÜLÖP Dorottya: *Adalékok Jókai Mór A zsidó fiú című drámájának filológiai háttéréhez.* = *Irodalomtörténeti Közlemények* 125 (2021) 1. sz. 54–62.

²⁰ SZILÁGYI Márton: *Jókai Mór mint Aggteleki* (Egy írói álnev nyomában). = *Műút. Új folyam* 71 (2025) 97. sz. 38–41.

²¹ Aggteleki [JÓKAI Mór]: *Viszhang szavai: H*** Cornéliához.* = *Életképek* 5 (1847) 12. sz. (szeptember 19.) 372–373.; 13. sz. (szeptember 26.) 405–406.; 14. sz. (október 3.) 435.; 15. sz. (október 10.), 467–468.

²² SZILÁGYI: *Jókai Mór mint Aggteleki*, i. m.

asszony házasságtörő viszonyát taglalta, s amely szerepet játszott abban, hogy később, a szabadságharc leverése után a bujdosást választotta, noha neve nem szerepelt egyetlen körözőlevélen sem.²³

Az 1850-es évektől kezdve, tárcaregényeinek hódításaival mondhatni párhuzamosan, Jókai gyakorta írt politikai költeményeket. Ekkortájt teremtette meg az élclapirodalom egyik legismertebb alakját, Kakas Márton²⁴ aki számos humoros-szatirikus költeményt „közölt” az *Üstökös*ben. A költemények tulajdonképpen a hírlapi publicisztika olyan sajátos válfajaként tétéleződtek számára, amely révén azonnal reagálhatott az aktuális közéleti történésekre — magyar és európai eseményekre, pártpolitikai csatározásokra vagy éppen az oszt-rák-magyar viszonyokra — kihasználva az egyre differenciáltabbá váló folyóiratkultúra nyújtotta lehetőségeket. „E versek többsége együtt születik és hal az eseménnyel” — jegyzi meg Fried István —,²⁵ azonban efemer jellegük ellenére mégsem jelentéktelenek, hiszen számos mikrotörténeti adat nyerhető ki belőlük, amelyek együttesen sajátos korképet képeznek a 19. századi közéletéről.²⁶ A szövegeket gyakran meghatározó humor és irónia ugyanakkor hozzájárult ahhoz, hogy a költemények egykorúan nagy népszerűsége tegyenek szert, közülük többen előadtak különböző rendezvényeken — de Kakas Márton verseit például Széchenyi István is élvezettel olvasta és szavalta döblingi tartózkodása alatt.²⁷ Feltűnő, hogy Jókai, aki széles műfaji palettát csillogtatott meg megjelenő kötetei révén, hosszú időn át nem adott közre versgyűjteményt, majd amikor az 1860-as években végül kötetbe rendezte költeményeit, Kakas Márton műveiből válogatott, s ő maga nem szerzőként, hanem a művek „kiadójaként” tűnt fel (*Kakas Márton tolltaraja. Összekötve kiválogatott versei, levelei és apróbb elbeszéléseiből; Kakas Márton politikai költeményei*). A megjelenéseket övező kritikai visszhang alapvetően pozitív volt, a *Vasárnapi Ujság* cikke szerint például a „kedves humorú” *Kakas Márton tolltaraja* című kötetek valószí-

²³ HERMANN Róbert: Az eltűnt levél és az eltűnt menlevél – avagy, miért bujdosott Jókai 1849-ben. = *Aetas* 32 (2017) 2. sz. 16–36.

²⁴ Erről lásd KISS A. Kriszta: Egy „nyelvi álarc” születése és kiteljesedése: Kakas Márton, Jókai „háza szelleme”. = *Acta Historiae Litterarum Hungaricum* 33 (2000) 259–275.

²⁵ FRIED István: Jókai Mór, a kupléíró. = Uő.: Jókai Mór életrajzai és más furcsaságok. Szeged, 2024. 129.

²⁶ A költemények ezen megközelítési módját már Zsigmond Ferenc is szorgalmazta: „Jókai versírói működésének fontosságát nem az eddig felsorolt költeményekben kell keresnünk, hanem a közélet mindennapi jelenségeit nyomon kísérő verses újságcikkekben. Esztétikai szempontból, kivált külön-külön nézve őket, bizony ma már alig érdekelhetnek bennünket. De összességükben megvan a maguk történeti jelentősége.” (ZSIGMOND Ferenc: Jókai. Bp., 1924. 238.)

²⁷ MARGÓCSY István: Szerzők, szerepek, szempontok. = 2000 [folyóirat] 34 (2022), 1. sz. 65.

nűleg „ajánlat nélkül is elkelnek”,²⁸ míg a politikai költemények esetén a *Hölgyfutár* cikke szerint „[a] tartalmat fölösleges szószaporítás lenne dicsérni; mindenki tudja, hogy Jókai e téren is — nagy mester.”²⁹ Még az általában szigorú tollú Gyulai Pál is elismerően nyilatkozott ezen tekintetben Jókairól, „ki humoristáink közt legkitünőbb tehetség s a valódi humor hangjait is meg szokta érinteni. Például Kakas Márton alakja, (mert ez nem csak pusztá álnév, hanem egyszersmind alak is akarna lenni), magában véve igen jó gondolat.”³⁰ Kritikájában ugyanakkor szóvá tette a következtelenséget, és azon költemények Kakas Mártonhoz való kapcsolását kifogásolta, amelyek hangnemből nem illettek a humoros alteregó korábbi szövegei közé:

De minő művészi intentióból zengedez Márton ur az Üstökösben, hol odát, hol elegiát, hol balladát, melyekben úgy kerüli a humort, mint az ördög a töményt. Az oly költemények, mint a Király jobb keze, Széchenyi halála, requieme, Az apostolok oszlásának napján, A sziv politikája, A bán futása stb. lehetnek jó vagy rossz versek, de senki sem foghatja rájuk, hogy humorosok akarnak lenni s illenek a Kakas Márton alakjához. Márton ur úgy látszik abban a hitben él, hogy vannak tárgyak, melyekhez nem szabad nyulni szentségtelen kézzel, nem lehet velök tréfálni, gunyolódni. Épen ez a baj, hogy humoristáink úgy fogják föl a humort.³¹

Jókai a későbbiekben sem próbált meg kifejezetten lírikusként kötetet megjelentetni, az 1870-es évek közepén elbeszélő költeményeit és satíráit gyűjtötte kiadványba. Jogosan hívja fel Fried István azonban arra a figyelmet, hogy „a nem humorisztikus-szatirikus verseken kívül Jókai lírikusként is részt kért a kor irodalmi életében, ám az ebbe a körbe vágó verses alkotások még inkább kihulltak az irodalmi emlékezetből.”³² Jókai 1873-as *Holt költő szerelme* című balladája,³³ amelyben a sírból visszatérő Petőfi Sándort koponyáját kereső kísértetként jeleníti meg, összművészeti produkcióként került színpadra: a költeményt Jókainé Laborfalvi Róza adta elő, a műhöz pedig Liszt Ferenc szerzett zenét. A színrevitel aprólékos kidolgozása jól tükrözi, hogy Jókai számára

²⁸ N. N.: Irodalom és művészet. = Vasárnapi Ujság 7 (1860) 52. sz. (december 23.) 637.

²⁹ N. N.: [Kakas Márton.] = Hölgyfutár 12 (1861) 135. sz. (november 9.) 1078.

³⁰ Gy. P. [GYULAI Pál]: Belirodalom. = Szépirodalmi Figyelő 2 (1861) 5. sz. (december 5.) 71.

³¹ Uo.

³² FRIED: i. m. 130.

³³ JÓKAI Mór: Holt költő szerelme. = Fővárosi Lapok 11 (1874) 62. sz. (március 17.) 269.

kiemelten fontos szövegről volt szó — hasonló előkészületeket körülbelül negyed évszázaddal később egy ugyancsak Petőfi emléket felelevenítő költemény, az *Apotheosis* előadása előtt végzett. A ballada széleskörű sikert aratott, „közölte több lap s általában úgy ünnepelték, mint a magyar költészet rendkívüli tüneményét” — jegyezte meg Gyulai Pál.³⁴ Népszerűségét szintén tükrözi, hogy Dux Adolf német nyelvű paródiát (*A fejetlen költő*) készített róla, amelyet Morgenstern zongorakiséretével adott elő, és amely Jókai tetszését is elnyerte.³⁵ Gyulai azonban külön kritikát írt a műről, s amennyire elismerően nyilatkozott korábban Jókai humoros költeményeiről, épp oly lesújtónak találta a lírikust. Véleményét ugyanakkor a Victor Hugo-i hatással, illetve a gótikus irodalmi hagyomány folytatásával szembeni ellenszenv is áthatotta:

Gyöngé költeményt írni akár kin megesik, még a legnagyobb költőn is, de hogy valaki annyira félre ismerje tárgya természetét s az eredetiséget és hatást abban keresse, a minek sem eszmei jelentősége, sem esztétikai értéke nincs, az úgy látszik Jókainak valóságos irányává kezd válni. Őt annyira túlbecsülte a közönség és hírlapirodalom, hogy ő maga igen természetes viszonzásúl épen nem becsüli őket s azt hiszi, hogy mindent írhat nekik, mert mindennel megelégszenek, mindent dicsőítenek, a mit írt. [...] Jókai e balladájával nagy méltatlanságot követett el Petőfi emlékének, az előttünk bizonyos. Úgy rajzolni Petőfit, mint fejevesztett költőt! Ha a két költő közül valamelyik csakugyan elvesztette a fejét, az bizonyára nem Petőfi.³⁶

Bár Jókai a szó klasszikus értelmében nem volt „jó költő”, a nagyközönség egy része igényelte költői jelenlétét: számos verse felkérésre készült, amelyek különböző ünnepi alkalmakhoz — például évfordulókhoz vagy avatóünnepségekhez — kötődtek. Írói tekintélye, médiasztár imázsa és tulajdonképpen már nevének említése is hozzájárult ahhoz, hogy versei emeljék egy-egy rendezvény presztízsét, amelyekhez igen gyakran személyes jelenlétével vagy saját szövegének felolvasásával is hozzájárult.³⁷ Érzékletes példa erre a kolozsváriak

³⁴ GYULAI Pál: A holt költő szerelme. Ballada Jókai Mórtól. = Budapesti Szemle 5. köt. (1874) 9. sz. 222.

³⁵ N. N.: Egy estély Pulszkynál. = Fővárosi Lapok 11 (1874) 69. sz. (március 25.) 301–302.

³⁶ GYULAI: A holt költő szerelme... i. m. 223–224.

³⁷ Jókai nyilvános szerepléseinek mindig óriási a hatása, szónoki-előadói karizmája, hangjának „varázsa” rendszeresen visszatérő elem a tudósításokban – amint Hansági Ágnes is megjegyzi a Kossuth Lajos temetésén elhangzott beszéd példája kapcsán: HANSÁGI Ágnes: Irodalmi

viszonyulása Jókaihoz mint alkalmi szerzőhöz. 1889 szeptemberében Jókai részt vett a Mátyás király szülőházára helyezett emléktábla avatóünnepségén, és elszavalta az eseményre írt saját költeményét.³⁸ Az ünnepi versről már július folyamán cikkezett a sajtó³⁹ mint a tervezett rendezvény egyik fénypontjáról, amely valóban kiemelt szerepet kapott az avatáson: „Jókai ódáját hosszas, viharos éljenzéssel kísérte a közönség. A lelkes tetszészaj közepett hullott le a lepel az emléktábláról.”⁴⁰ Tizenhárom évvel később, 1902-ben a Fadrusz János Mátyás-szobrának leleplezése alkalmából szervezett ünnepségsorozatra készülődve a kolozsváriak már hónapokkal az esemény előtt igyekeztek megnyerni Jókait egy újabb alkalmi költemény megírására. Az író eleget tett a felkérésnek és körülbelül egy hónappal az októberi ünnepség előtt el is készült a *Mátyás király legendája* című költeménnyel, amelyet végül a színházban tartott díszelőadáson Tóvölgyi Margit szavalt el.⁴¹ Ugyanakkor a közönség felelevenítette az emléktábla-avatás alkalmából készült verset is, amelyet Jankó Abigél újra elszavalt az Erdélyi Irodalmi Társaság ünnepségén,⁴² szövegét újraközltek a *Magyar Polgár* címlapján,⁴³ sőt a Fadrusz-szobor avatása alkalmából kiadott, Márki Sándor által szerkesztett emlékkönyv nyitódarabjává is emelték.⁴⁴ A kolozsváriak ekként a vers újbóli felelevenítésével kellőképpen meg tudták mutatni, hogy megbecsülést tanúsítanak a kizárólag a városuk számára készült alkalmi költemény iránt, s azt igyekeznek megőrizni a kulturális emlékezet révén. Az avatóünnepségek ekként egyik esetben sem csupán Mátyás királyról és az újonnan elkészült emlékművekről szóltak, hanem a város Jókaihoz kötődő viszonyáról is.

Jókai népszerűsége nem sokkal írói jubileuma előtt azonban éppen egy vers miatt jelentős csorbát szenvedett. A kudarcos pályázati kísérleteket követően az Országos Magyar Daláregyesület igazgató választmánya 1891-ben végül Jókait kérte fel a *Királyhimnusz* megírására, amelyet később Erkel Ferenc

kommunikáció és műfajiság: A Jókai-próza narrációs eljárásai a romantikától a korai modernségig. Bp., 2022. 55–56.

³⁸ JÓKAI Mór: Corvin Mátyás király. = Kolozsvár 3 (1889) 202. sz. (szeptember 2.) 1.

³⁹ N. N.: A kolozsvári Mátyás-emléktábla. = Vasárnapi Ujság 36 (1889) 30. sz. (július 28.) 488.

⁴⁰ N. N.: A leleplezési ünnepély. = Kolozsvár 3 (1889) 202. sz. (szeptember 2.) 3.

⁴¹ N. N.: Díszelőadás a színházban. = Kolozsvár 25 (1902) 235. sz. (október 13.) 6.

⁴² N. N.: Az Erdélyi Irodalmi Társaság Mátyás emlék-ünnep. = Kolozsvár 25 (1902) 233. sz. (október 11.) 8–9.

⁴³ JÓKAI Mór: Mátyás király: Kolozsvári szülőháza emléktáblájának leleplezése alkalmára. = Kolozsvár 25 (1902) 233. sz. (október 11.) 1–2.

⁴⁴ MÁRKI Sándor (szerk.): Mátyás király emlékkönyv kolozsvári szobrának leleplezése alkalmára. Bp., 1902.

zenésített meg. Bár abban konszenzus volt, hogy a művet mindenképpen Jókai-
inak kell megírnia, az elkészült szöveg miatt az író számos támadás kereszttü-
zébe került: a lapok a király iránti „túllojalítását” és a költemény poétikai meg-
oldásait egyaránt pellengérré vették. Amint Hansági Ágnes kimutatta, a leg-
főbb problémát azonban az okozta, hogy a magyar királyhimnusz veszélyez-
tette Kölcsey néphimnuszának nemzetivé válását, Jókai azonban nem érzékelt
a problémát, ugyanis ő „világosan látta a két »műfaj« közötti különbséget. Egy
valamit azonban nem vett észre: hogy senki más nem tulajdonít ennek a kü-
lönbségnek jelentőséget.”⁴⁵

A botrány azonban összességében nem árnyékolta be a néhány évvel ké-
sőbb megrendezett jubileumi ünnepségeket. A százkötetes díszkiadásban végül
két kötetben, a sorozat 98. és 99. darabjában Jókai többszáz költői művét gyűj-
tötte össze és tette közzé. A kiemelten fontos, reprezentatív kiadványsorozatot
Jókai eleve úgy tervezte meg, hogy abban alkalmi és elbeszélő költeményei,
balladái, hírlapi-élclapi politikai versei egyaránt helyet kapjanak, vagyis alko-
tói pályájának szerves részeként tüntette fel költői tevékenységét. A kötetek
mellőzték az átfogó poétikai koncepciót, tétjük valószínűleg a varietas delectat
elvéből kiindulva az alkotói sokoldalúság, a szövegek műfaji változatosságának
igazolása volt. A két kötetről több kritika is megjelent a lapokban, amelyekben
már hangsúlyosan érvényesült az a beszédmód, amely mindmáig meghatározó
a Jókai-versek kapcsán: a költői tevékenység lekicsinylése, egyfajta mellékes
időtöltésként való értelmezése, valamint a sikeres regényirodalommal való
kontrasztív szembeállítás. Ezekben a szövegekben kultikus alakító erők is tet-
ten érhetőek, amelyek a más irodalmi területeken nyújtott teljesítmény alapján
felmentik a nagy író az esztétikailag gyenge költői művek megírásának „vétke”
alól: „Koszorús regényírónk nem a versírás terén szerzett magának halhatatlan
nevet; költeményei csak forgácsok, melyek szellemének gyors gyalúja alól hul-
lottak; de aranyforgácsok, mint a minők, — egy szép franczia vers szerint — a
gyermek Jézusnak, a kis ácsinasnak gyalúja alól repültek.”⁴⁶ Ugyanakkor ezzel
párhuzamosan olyan érvelésekre is találni példát, amelyek már Jókai életében
megpróbálják elhatárolni az életmű további részeit a költői tevékenységtől:

⁴⁵ HANSÁGI Ágnes: Jókai, a himnusz-költő: Színpadiasság, performansz és bukás három fel-
vonásban. = „...nekem is van egy hőstetem, amivel dicsekedni lehet”: Dráma, adaptáció és teat-
ralitás a Jókai-jelenlétben. Szerk.: Hansági Ágnes – Hermann Zoltán. Balatonfüred, 2023. 273–
315. (Tempevölgy Könyvek). Az idézet: 315.

⁴⁶ N. N.: Jókai Mór költeményei. = Vasárnapi Ujság 46 (1899) 20. sz. (május 14.) 334.

„Alig tudunk poétát, a ki egész életében több verset irt volna Jókainál, pedig Jókainak a versírás mindig csak mellékes volt.”⁴⁷

Azt, hogy a versírói tevékenység Jókai számára nem csupán mellékes időtöltés volt, életének utolsó évei is igazolják. Nem pusztán versírással kezdte a pályáját, tulajdonképpen azzal is fejezte be: utolsóként azonosítható művei közt két költeményt találunk a *Nagypénteki hangulat* és *A csodagyermek* címmel. Az életművét sajátos keretbe záró versírás szimbolikus gesztusát ő maga is érzékelte, „79” című költeményében — amely utolsó születésnapja alkalmából készült —, felidézte első versének hetven évvel korábbi megjelenését, amely további életútját a végzetnek, az írói pályára való sorsszerű predesztináltságnak rendelte alá.⁴⁸ Nem elhanyagolható — és valószínűleg ugyancsak a versek által szimbolikus keretbe fogott életművel összefüggő — körülmény, hogy a hetven fölött járó Jókai, akinek már számolnia kellett életművének elkerülhetetlen lezárulásával, utolsó ismert önéletrajzát 1901-ben verses formában írta meg.⁴⁹

Jókai életének utolsó öt évében közel hetven verset írt második feleségéhez. A szövegcsoporthoz több szempontból is unikális az életműben: amellet, hogy az első feleségéhez nem írt szerelmi versciklust, költői pályájának vázlatos áttekintése alapján is szembeűnő, hogy Jókaitól alapvetően távol állt az alanyi költészet. A költemények ugyancsak eltérnek a korábbi Jókai-írásoktól a szövegkezelési eljárások tekintetében is, hiszen az író csak ritka esetben hagyta publikáltalanul műveit. Egyelőre nem rendelkezünk olyan forrással, amely tisztázná a közlés elmaradását, valószínű azonban, hogy a második házasság körül kialakult botrányok, a korábban sosem tapasztalt inzultusok szerepet játszottak Jókai döntésében. Ebből a szempontból sokatmondó lehet egy másik, az író életében sosem közölt, német nyelvű tréfás költemény esete, amelynek hátoldalára maga Jókai írta fel a következő megjegyzést: „Tréfa magány használatra”.⁵⁰ A *Die Geschichte von der traurigen und der lustigen* című vers, amelyhez Jókai rajzocskákat is készített,⁵¹ egy olyan politikai eseményt dolgoz fel, amelyre a szerző irányítja rá a figyelmet egy másik ceruzával

⁴⁷ N. N.: Jókai Mór versei. = Magyar Szalon 16 (1898–1899) 2. sz. 635.

⁴⁸ JÓKAI: Versei Nagy Bellához. i. m. 61–62.

⁴⁹ Erről lásd FÜLÖP Dorottya: A tizenharmadik: Jókai Mór Életem című verses önéletrajzáról. = Irodalomtörténeti Közlemények 128 (2024) 1. sz. 96–110.

⁵⁰ JÓKAI Mór: Die Geschichte von der traurigen und der lustigen. OSzK Kt, Fond V/772.

⁵¹ Fényképes másolatban, fordítással közölte Jókai születésének századik évfordulóján: JÓKAI Mór: Történet a szomorú meg a víg disznóról. = Az est hármaskönyve: A százéves Jókai emléke. Bp., 1925. 204–205.

írt megjegyzés révén: „A hercegovinai lázadáskor montenegrói biztatásra”. Az utalás minden bizonnyal Bosznia 1878-as megszállására vonatkozik, amelynek lehetőségét a Monarchia a berlini kongresszuson nyerte el. A kormánypárti politikát folytató Jókai mint az okkupáció támogatója heves ellenszenvet váltott ki az alapvetően törökpárti nagyközönség részéről, kedvezőtlen nyilatkozatai végül politikai és írói bukást eredményeztek: köteteinek eladott példányszáma jelentősen csökkent,⁵² s amint *Életem* című verses életrajzában írja, az eset miatt hírneve is „elvészett”,⁵³ így nem meglepő, hogy óvatossá vált a témához kötődő művek közlése terén. Bár egy politikai költemény megjelentetése természetesen más típusú megnyilatkozás, mint egy magánéleti versé, az eset azért tükrözi, hogy még ha ritka esetekben is, de Jókai a botrányos közhangulatra való tekintettel lemondott egyes szövegeinek megjelentetéséről.

„Ki ne tudná, hogy Jókai verseket is írt” — ekként indította a 19. század utolsó éveiben könyvismertető cikkét egy névtelenül közlő szerző,⁵⁴ míg ma már az tűnik meglepőnek, ha egy laikus olvasó hallott egyáltalán Jókairól mint költőről. Az alkalmi vagy éppen aktuális közéleti eseményeket feldolgozó versek a választott téma elévülésével együtt hamar a feledésbe merültek, a koncepcióban és formailag egyaránt kidolgozatlan balladák, elégiák fokozatosan háttérbe szorultak az olvasók és szakmai közönség által többre értékelt próza-irodalom mellett. Az irodalomtörténet-írás szempontjából Jókai versírói gyakorlata a kezdetektől marginális kérdés volt. Kristóf György 1914-ben, Jókai „lirai költeményeivel” számot vető cikkének bevezetőjében már javarészt elfeledett művekről írt, kiemelve, hogy „[a] köztudatban Jókai Mór is csak mint prózában mesélő költő él.”⁵⁵ Zsigmond Ferenc 1924-es biográfiájában rövid fejezetben tekintette át a költemények óriási halmazát, amelyek kordokumentum-jellegük mellett azt illusztrálták, hogy „mi mindenre ráért Jókai a végeláthatatlan szaporaságú szépprózai munkálkodás mellett!”⁵⁶ Pintér Jenő 1934-es *Magyar irodalomtörténete* már összevont fejezetben ismertette Jókai költői és színműírói munkásságát, a hangsúlyt inkább az utóbbira fektetve,⁵⁷ az 1970-es

⁵² Jókai Mór Vészi Józsefnek. Budapest, 1902. október 6. OSzK Kt, Levelestár.

⁵³ JÓKAI: Versei Nagy Bellához. i. m. 143.

⁵⁴ N. N.: Jókai Mór költeményei. = Vasárnapi Ujság 46 (1899) 20. sz. (május 14.) 334.

⁵⁵ DR. KRISTÓF György: Jókai lirai költeményei. = Magyar Figyelő 4 (1914) 1. sz. 446–459.

⁵⁶ ZSIGMOND: i. m. 237–242.

⁵⁷ PINTÉR Jenő: *Magyar irodalomtörténete: A magyar irodalom a XIX. század utolsó harmadában*. Bp., 1934. 351–359. (Magyar Irodalomtörténet, 7.)

évek végén megjelenő Sőtér-féle *Irodalomtörténet* Nagy Miklós által írt pályaképe pedig csupán Jókai gyerekkori „első versikéit” említette meg.⁵⁸

Már pedig ha Jókai nem is volt jelentős költő, aktívan belekapcsolódott a 19. századi versírói gyakorlatba: olykor felhasználta, újraírt vagy travesztiává alakított egyes műveket,⁵⁹ és költészetének akadtak folytatói is a hírlapi-vicclapi politikai irodalomban vagy kupléinak a kabaréelőadások bizonyos válfajaiban⁶⁰ — még akkor is, ha ezek a hagyományok javarészt látensnek maradtak. Arra a kérdésre nehéz pontos választ adni, hogy vajon Jókai mennyire tartotta jó költőnek magát. Valószínűleg ő maga is tisztában volt azzal, hogy prózaíróként jelentősebb, de ettől függetlenül a versírás állandó gyakorlat maradt számára az élete során. 1899-ben, Petőfi halálának ötvenedik évfordulóján tréfásan elutasította Bartók Lajos azon javaslatát, hogy az alkalomra írt *Apotheosis* című költeményét felolvassa Petőfi szobránál, „nem lehetek oly vakmerő — írta —, hogy én Petőfi jelenlétében verset deklamáljak; hisz ő kirúgná a fogamat az infámis rosz klapancziákért.”⁶¹ A „klapancziák” azonban mégis felcsendültek Nagy Bella előadásában, amelytől Jókai jelentős sikert remélt — így talán mégsem ítélte olyan gyengének alkotását. Merthogy Jókai, aki a jubileumi díszkiadás sorozatában két kötetet szentelt költeményeinek, egyáltalán nem akarta elrejtetni alkotói tevékenységének ezen aspektusát, hanem életművének szerves részeként kívánta láttatni. Ezt a szervességet azok a szoros szövegelemzések is igazolni látszanak, amelyek egy-egy költemény értelmezésére tesznek kísérletet, hiszen azt mutatják, hogy a Jókai-versek problémafelvetéseikben, motívumhasználatukban vagy éppen explicit autotextuális utalások révén alaposan beleépülnek a Jókai-szövegvilágba. S mindennek akkor is van jelentősége, ha Jókai szófordulatával élve, „a versek döcögnek, mint a fakó szekér a fagyon”.⁶²

⁵⁸ NAGY Miklós: Jókai Mór. = A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig. Szerk.: Sőtér István. Bp., 1978. 284–321. (A Magyar Irodalom Története, 4.)

⁵⁹ FRIED István: Szövegek érintkezése a komikai térben: Jókai Mór verses travesztiái. = Irodalomtörténeti Közlemények 120 (2016) 1. sz. 31–46.

⁶⁰ FRIED: Jókai Mór, a kupléíró. i. m. 128.

⁶¹ Jókai Mór Bartók Lajosnak. Svábhegy, 1899. július 23. PIM Kt, Jókai a Petőfi Társaság különböző tisztségviselőinek V. 4559/279/4. Közli: JÓKAI: Versei Nagy Bellához. i. m. 391.

⁶² JÓKAI Mór: Egy titkos drámaíró kinszenvedései = Uő.: Életemből: Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Utleírás. II. Bp., 1887. 232.

SUMMARY

DOROTTYA FÜLÖP

**When a writer writes poems:
An outline of Jókai's poetic career**

It was quite natural for the reader of the 19th century that Mór Jókai was considered not only as a writer but also as a dramatist and poet in literary life. However, after his death these latter two of his oeuvre gradually remained in the background. It is only these days that we trace Jókai as a poet again who wrote numerous poems through his whole life. A systematic collection of his poems has already started and a certain number of them have already been published. Current study follows his poetic practice from the age of seven to the last poem written before his death. Jókai wrote poems from his own inclination and on request, as well. After the fall of the War of Independence in 1849, he often wrote humorous and satirical poems the collection of which he published in 1860 using a pseudonym. Later, he often wrote poems for daily newspapers and at events he read his occasional poems with pleasure. His works of art were published in one hundred volumes between 1894 and 1907. In the 98th and 99th volumes he published several hundreds of poems. He wrote his last curriculum vitae in verse in 1901, and we can find two poems among his last works in 1904. Aesthetically, his poetry is not too significant, but it is an integral part of his oeuvre, and we need to know about it.

